

17. Карательные органы современного империалистического государства / Авдеев Ю. И., Гудошников Л. М., Ерошин В. П., Крутоголов М. А. и др. ; отв. ред. Левин И. Д., Туманов В. А. – М. : Наука, 1968. – 443 с.
18. Гирько С. И. Уголовно–процессуальные функции милиции (Теоретические, правовые и прикладные проблемы) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Гирько С. И. – М., 2004. – 336 с.
19. Прокопенко В. Н. Правовые и организационные основы профилактической деятельности участковых уполномоченных милиции : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / В. Н. Прокопенко. – М., 2002. – 22 с.

Надійшла до редколегії 17.11.2010

ПРОНЕВИЧ А. С. ФУНКЦИИ ПОЛИЦИИ (МИЛИЦИИ): НОРМАТИВНО-ДОКТРИНАЛЬНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

Определено состояние научной дискуссии о функциях полиции (милиции). Выделены наиболее типичные функции полиции (милиции) в правовом государстве и предложена их классификация.

PRONEVYCH O. THE FUNCTIONS OF POLICE (MILITIAS): NORMATIVE AND DOCTRINE INTERPRETATION

The state of scientific discussion about the functions of police (militias) is determined. The most typical functions of police (militias) are selected in the legal state and their classification is offered.

УДК 343.7(477)

Л. М. ДЕМИДОВА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого,

завідуючий відділом дослідження проблем кримінального

та кримінально-виконавчого права

Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України

ГЕНЕЗИС КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАПОДІЯННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ В УКРАЇНІ

Проаналізовано періодизацію історії кримінального законодавства про заподіяння майнової шкоди. Установлено виникнення неписаного законодавства на території сучасної України.

Ще з давніх часів дослідників цікавило питання про час виникнення, походження того чи іншого явища, зокрема кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди. Цей аспект в історії розвитку кримінального законодавства України, ще недостатньо вивчено, тому **метою** даної статті є заповнення такої прогалини в доктрині кримінального права. Як слушно підкреслював відомий російський криміналіст минулого М. С. Таганцев, будь-який правий припис, що діє в державі, неодмінно сягає своїм корінням у минуле її народу. Якщо дослідник прагне детально вивчити будь-який існуючий зараз юридичний інститут, як зауважував учений, то необхідно простежити його історичну долю, тобто ті обставини, в силу яких з'явилася та чи інша правова норма, й ті видозміни, яких вона зазнала у своїй еволюції [1, с. 21]. Науковець перекону-

вав, що саме кримінальне право серед усіх інших галузей права є найбільш мінливим, оскільки на поняттях «злочин» і «покарання» відбиваються всі політичні й соціальні зміни в житті, а чим швидший розвиток, якого воно зазнає, тим інтенсивніше здійснюються реформи [2, с. 105]. Ось чому «тільки історія може дати пояснення причин як сучасного стану кримінального права, так і стану його в попередні періоди» [3, с. 38], а дослідження історії тієї чи іншої заборони служить дієвим засобом розуміння чинного права.

Відомий український учений О. Ф. Кістяківський, ретельно проаналізувавши еволюцію кримінального права, вирізняє два закони, яким слід підкорюватися, – закон усталеності й закон руху. Він дійшов висновку, що в історії кримінального права існують періоди, які підкорюються: а) однаковою мірою обом законам;

б) більше закону усталеності; в) переважно закону руху [3, с. 90].

Розглянемо, як це стосується кримінальної відповідальності за заподіяння майнової шкоди. Дослідження розвитку такої відповідальності охоплює тривалий період історичного минулого, до якого належить також історія України. Це потребує чіткої систематизації й виокремлення ustalених етапів, побудованих за цивілізованими історичними й правовими критеріями в масштабах розвитку суспільства. Визначимо, що в юридичних джерелах учені-правники неоднозначно підходять до окреслення як періодів історії кримінального права й законодавства, так і критеріїв, за якими вони встановлюються. До того ж, як зазначають українські фахівці, в науковій літературі бракує спеціальних досліджень історії української кримінально-правової політики, отже, й визначення періодів розвитку історії вітчизняного кримінального законодавства, а тому науковцям доводиться звертатися в основному до джерел російського походження [4, с. 65; 5, с. 40].

Таку прогалину у вітчизняній науці кримінального права заповнюють: 1) історичні праці відомих українських учених: а) О. Ф. Кістяківського – «Права, по которым судится малороссийский народ» (1879) та «Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства» (1891); б) Л. С. Білогриць-Котляревського – «Общие черты истории уголовного права» (1893) і «Творческая сила обычая в уголовном праве» (1890); в) О. О. Малиновського – «Источники уголовных законовъ» (1894); 2) дослідження І. І. Яковкіна – «Законодательные акты Великого княжества Литовского XV – XVII вв.» (1936) та інших авторів робіт з історії та права України; 3) монографії науковців, оприлюднені в останні роки: а) П. Л. Фріса – «Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми» (2005); б) М. І. Хавронюка – «Кримінальне законодавство України та інших держав в континентальній Європі: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації» (2006); в) А. В. Савченка – «Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження» (2007), у яких приділено увагу історичному розвитку кримінального законодавства України; 4) дисертаційні дослідження: а) С. В. Кудіна – «Становлення і розвиток кримінального права України у Х-першій половині XVII ст.» (2001); б) Е. М. Кісілюка – «Кримінальне законодавство

в період Українського державотворення (1917–1921)» (2003); в) Д. І. Любченка – «Розвиток кримінального права Гетьманщини у другій половині XVII – XVIII ст.» (2006) тощо.

Кожна з указаних публікацій відкриває нові горизонти історії вітчизняного кримінального права й кримінального законодавства, демонструючи різні підходи до окреслення періодів їх розвитку. Розглянемо детальніше, як у минулому учені визначали історичний аспект виникнення й еволюцію кримінального права. Класифікація перебігу розвитку останнього, розроблена О. Ф. Кістяківським, становить значний інтерес. Учений вирізняв три відмінних один від одного укладів, як-от: а) особиста помста; б) громадське страхання; в) громадське виправлення й попередження. Вивчення розвитку й видозмін кримінального права свідчить, що воно пов'язано з людиною певної епохи, несе на собі відбиток її характеру і властивостей, а також суспільного середовища [3, с. 130].

Початок історичного (а не міфічного) законодавства про покарання за посягання на майно на Давньому Сході (Давня Месопотамія) пов'язується із Законами Урунімгіні (кінець XXIV ст. до н. е.), які визнаються найдавнішими з відомих в еволюції права. Останні ще не були правовими приписами, тому що більшість правил установлювали порядки неюридичного характеру в державно-храмовому господарстві. Важливо, що в цих законах містилися і правила кримінального судочинства про покарання за замах на майно повноправних шумерійців, в основному у вигляді штрафу [6, с. 84].

Охорона приватних аграрних господарств регулювалась окремими Правилами законів Ур-Намму (кінець III тис. до н. е.), правителя Шумерії, які нараховували до 35 правил-статей. У законах закріплювалось основне кримінальне покарання – штраф.

Більш суворими були покарання за посягання на приватну власність у першому закінченому Зводі судових правил – законах Ліпіт-Іштара (XIX ст. до н. е.). За крадіжку зі зламванням передбачалося закування злочинця в землю на місці злочину.

Намагання зафіксувати результати судово-реформаторської й адміністративної діяльності давньовавілонського царя Хаммурапі знайшло відбиття в Законах Хаммурапі (XVIII ст. до н. е.). Дослідники вказують, що за своїм змістом і юридичним значенням вони стали надзвичайно важливою пам'яткою усього давньосхідного права [5, с. 84–94]. Останній розділ (ст. 215–282) Законів Хаммурапі містив правила про операції з рухомим майном і

пов'язаними із цим порушеннями. Тяжкими злочинами визнавалися крадіжка різних видів: найбільше покарання передбачалося за крадіжку храмового або царського майна. Якщо викрадене мало і незначну цінність, відповідальність знижувалась. Суворе покарання чекало злочинця за крадіжку із проникненням у житло або поєднану з убивством. За вчинення тяжких злочинів передбачалося смертна кара або спалення на вогні чи утоплення у воді.

Поява правового інституту заподіяння майнової шкоди (майнових злочинів) сягає античного Риму, або так званої Римської держави рабовласницької формації. Посягання у сфері майнових відносин (шахрайство) за римським правом були ретельно досліджені І. Я. Фойницьким: вони становили частину його дисертації «Мошенничество по русскому праву. Сравнительное исследование» (1871 р) [7]. Автор прослідкував заходи державного втручання порушення приватних майнових відносин у діях Сервія Туллія, який, за свідченням Аврелія Віктора, вперше запровадив постійні міри і ваги. Правильність мір і ваг він також захистив релігійним шляхом, розіславши зразки в Капітолій та інші храми. Цей захід спочатку стосувався лише угод, що укладались у громадських місцях торгівлі, на ринках. Набагато пізніше спостереження за правильністю міри і ваг стало належати еділам, тобто органам господарсько-поліцейської діяльності того часу. Підроблення мір і ваг спочатку мало своїм наслідком лише їх знищення, потім було введено самостійну його караність, а з часів Андріана остання полягала в заслання порушників на віддалені острови [8, с. 111–134].

Початок формування кримінального законодавства Стародавнього Риму пов'язують із прийняттям у 450 р. до н.е. Законів XII таблиць. Згідно з ними правопорушення (делікти) розглядалися як підстави виникнення своєрідних зобов'язань. Інакше кажучи, такі порушення спочатку вважались деліктами не суспільного інтересу, а приватного права, тобто посяганням на права приватної особи (*deliktum privatum*). При цьому вчинення таких деліктів (крадіжка, вирубування чужих дерев, підпал тощо) переводило правопорушника у становище боржника потерпілого [9, с. 11; 10, с. 43–45].

Система деліктів у Стародавньому Римі мала замкнений характер і містила вичерпний перелік правопорушень: вважалось деліктом і зумовлювало відповідальність тільки правопорушення, яке в законі визнавалося саме таким. До них належали:

1) *furtum* – крадіжка. Це поняття, як зазначають дослідники [10, с. 12, 13], охоплювало багато суміжних посягань на чужий майновий інтерес, а саме: привласнення, розтрату, шахрайство й загалом не лише викрадення, а й незаконне використання чи володіння річчю. Із факту крадіжки виникало два зобов'язання. Одне – на підставі кондиції з крадіжки, за якою злодій присуджувався до повернення речі з усіма її видозмінами, друге – на підставі позову про крадіжку, за яким злодій, спійманий на місці злочину, присуджувався до штрафу в чотирикратному розмірі вартості речі (в інших випадках – двократному). Для настання деліктної відповідальності вимагалася наявність юридичного складу: а) фактична шкода, заподіяна протиправною дією однієї особи іншій; б) винна протиправність дії особи, яка заподіяла цю шкоду; в) визнання законом протиправної дії приватно-правовим деліктом. Якщо спочатку зазначені вище делікти вважались приватними, то пізніше імператорське законодавство перевело їх у категорію публічних, тобто злочинів;

2) *damnum iniuria datum* – неправомірне знищення або пошкодження чужого майна. У Законах XII таблиць було передбачено відповідальність тільки за окремі випадки пошкодження чи знищення чужих речей (підпал чужого будинку чи скирти хліба, таємне знищення врожаю, вирубування дерев). У цих Законах установлювалася посилена відповідальність за групову крадіжку, а кожен зі злодіїв повинен був сплатити кредиторів штраф у повному обсязі. Сплата штрафу одним із боржників не звільняла від цього обов'язку інших, і кредитор отримував його суму стільки разів, скільки нараховувалося учасників злочину [11, с. 176]. При цьому законодавство Середземномор'я поряд із розкраданням вирішувало і таку складну проблему, як заподіяння шкоди власникові за відсутності ознак заволодіння (захоплення) речі [12, с. 30].

Римське право у фрагментах VIII Таблиці містить також кримінально-правові норми, що визначають реакцію держави на майнові посягання – публічні делікти. Так, від імені римського народу каралися особи, які підбурювали його ворогів до нападу на Римську державу, таємно знищували чужий урожай тощо. У подібних випадках покаранням могла бути навіть смерть, а якщо стягувався штраф він надходив у державну казну. Використовувалися також конфіскація майна, обмеження цивільного стану, а також специфічний вид покарання – заборона

на поховання [10, с. 12].

Із виникненням Законів XII таблиць (Lex або Leges XII tabularum) заподіяння майнової шкоди вперше було юридично оформлено. Делікти в римському праві ще не поділялися на кримінальні й цивільні правопорушення і розглядалися як «будь-яка протиправна дія, що тягне за собою будь-яке покарання або які-небудь інші негативні наслідки для того, хто вчинив таку дію» [13, с. 274, 275]. Приписи розглядуваних нами Законів охоплювали всі випадки протиправного присвоєння чужих предметів із дуже широким змістом. Шкоду, обчислювану за обставинами того чи іншого господарства, прийнято було позначати як інтерес (id quod interest) [14, с. 154].

Як стверджують науковці, *історія державно-правового розвитку на території сучасної України сягає середини першого тисячоліття до н. е.*, коли в народів і племен Північного Причорномор'я з'явилося нове державне утворення [15, с. 4–18]. У VII–III ст. до н. е. у степових районах цього регіону (на території сучасної Південної й Південно-Східної України, а також частково в Криму) панували скіфські племена. Головним джерелом права у скіфів був звичай, що відповідав інтересам правлячої верхівки. Протягом усього свого розвитку скіфська культура залишалася безписемною, тому й норми її звичаїв не були зафіксовані. Згодом поряд зі звичаєм виникло інше джерело права – правила, встановлені царською владою. Однак на території Скіфської держави зберігалися групи населення, які мали власні закони. Зберегли, приміром, свої звичаї такі племена, як союзи таврів у Криму, а також племена, що проживали на південь від Прип'яті.

Норми скіфського права захищали приватну власність на худобу, на рухоме житло (на возах), на предмети побуту, на рабів. У розглядуваний період відомі злочини і проти власності (крадіжка, грабж тощо). Найбільш поширеними видами покарання були смертна кара, відсічення правої руки й вигнання. Тривалий час у скіфів зберігалася кровна помста.

Як припускають фахівці, злочини, що не зачі-

пали підвалин царської влади й інтересів держави, розглядалися у порядку змагального процесу. Проте щодо найбільш небезпечних злочинів провадився розшуковий процес [15, с. 10].

У V ст. до н. е. союз низки грецьких держав, розташованих по берегах Керченської протоки (в античній термінології – Боспору Кіммерійського), утворив Боспорське царство, яке до середини IV ст. до н. е. стало державою. Ця держава захопила і приєднала до своєї території Керченський і Таманський півострови з береговою смугою до Новоросійська, а також належну до Тамані територію Кубані і східний берег Азовського моря. Пік розвитку Боспорське царство припав на IV–III ст. до н. е.

Уже з VI–V ст. до н. е. у боспорських державах з'явилися власні монети. Основна форма соціальної залежності – античне рабство. Раби поділялися на дворових і приватних. Існували як державна, так і приватна власність на худобу, землю, рухоме майно. Боспорські правителі були великими власниками землі.

Збереглося мало інформації щодо боспорського права. До його джерел, зокрема, законодавчої діяльності царів Боспору, науковці відносять право грецьких міст, що входили до Боспорського царства, та звичаї місцевих племен. Визначальний вплив також мали інститути римського права. Поряд зі злочинами проти царської влади та злочинами проти особи відомі й правопорушення проти власності. До покарань належали смертна кара, конфіскація майна і штрафи [15, с. 20–22].

З урахуванням викладеного можемо стверджувати, що *історія кримінального законодавства України (неписаного) про заподіяння майнової шкоди бере початок із середини першого тисячоліття до н. е.* Уже з цього часу й до V ст. н.е. за звичаями та правилами, що встановлювалися правителями, злочинне заподіяння майнової шкоди визнавалося караним на території Північного Причорномор'я (Південна й Південно-Східна територія сучасної України).

Сподіваємось, що наведене сприятиме продовженню вивчення національної і світової історії розвитку кримінального права.

Список використаної літератури

1. Таганцев Н. С. Курс русского уголовного права: Часть Общая. Кн. 1 / Н. С. Таганцев. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1874. – 292 с.
2. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции: Часть Общая : в 2 т. Т. 1 / Н. С. Таганцев. – М. : Наука, 1994. – 380 с.
3. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебникъ Общаго уголовного права / А. Ф. Кистяковский. – Киев : Изд. книгопродавца-издателя Ф. А. Иогансона, 1891. – 863 с.
4. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.

5. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія / А. В. Савченко. – К. : КНТ, 2007. – 596 с.
6. Омельченко О. А. Всеобщая история государства и права : учебник : в 2 т. Т. 1 / О. А. Омельченко. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Эксмо, 2007. – 592 с.
7. Фойницкий И. Я. Мошенничество по русскому праву. Сравнительное исследование : в 2 ч. / И. Я. Фойницкий. – М. : Изд-во СГУ, 2006. – 674 с.
8. Фойницкий И. Я. Мошенничество по русскому праву. Сравнительное исследование : в 2 ч. Ч. 1 / И. Я. Фойницкий. – М. : Изд-во СГУ, 2006. – 364 с.
- 10 Хавронюк М. І. Історія кримінального права європейських країн : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Істина, 2006. – 192 с.
11. Подопригора А. А. Основы римского гражданского права : учеб. пособ. для студ. юрид. вузов и ф-тов / А. А. Подопригора. – 2-е изд., перераб. – К. : Вентури, 1995. – 288 с.
12. Бойко А. И. Римское и современное уголовное право : монография / А. И. Бойко. – Ростов н/Д : Изд-во СКАГС, 2000. – 214 с.
13. Пухан И. Римское право : базовый учебник / И. Пухан, М. Поленак-Акимовская ; под ред. В. А. Томсинова ; пер. с македон. – М. : Зерцало, 2000. – 448 с.
14. Новицкий И. Б. Римское право / И. Б. Новицкий. – 6-е изд., стер. – М. : Гуманит. знание ; ТЕИС, 1997. – 245 с.
15. Історія держави і права України : навч. посіб. / [В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, М. М. Страхов]. – К. : НМК ВО, 1993. – 116 с.

Надійшла до редколегії 27.10.2010

ДЕМИДОВА Л. Н. ГЕНЕЗИС УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРИЧИНЕНИЕ ИМУЩЕСТВЕННОГО УЩЕРБА

Проанализирована периодизация истории уголовного законодательства о причинении имущественного ущерба. Установлено возникновение неписаного законодательства на территории современной Украины.

DEMIDOVA L. GENESIS OF CRIMINAL AND LEGAL RESPONSIBILITY FOR INFLECTION OF PROPERTY HARM

A division into the periods of history of criminal legislation about infliction of property harm is analyzed. The origin of unwritten legislation on territory of modern Ukraine is set.

УДК 343.988(477)

В. В. ШЕНДРИК,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник кафедри оперативно-розшукової діяльності
навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ*

С. О. САФРОНОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ФАКТОРИ, ЯКІ НЕГАТИВНО ВПЛИВАЮТЬ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОВС УКРАЇНИ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

Здійснено критичний аналіз нормативно-правових актів України з констатацією факторів, які негативно впливають на профілактико-попереджувальну діяльність оперативних підрозділів МВС України.

У 1990 р. у м. Гавана на VIII конгресі ООН з питань запобігання злочинності та поводження з правопорушниками були прийняті «Рекомендації щодо міжнародного співробітництва у галузі попередження злочинів та кримінального судочинства в контексті розвитку» [1], а також